

TITULUS XXVI.

DE TESTAMENTIS ET ULTIMIS VOLUNTATIBUS. ^a

223. *Nota I.* Ab actibus et contractibus inter vivos transiri ad ultimas voluntates: quarum quinque sunt species: *Testamentum, codicillus, legatum, fideicommissum et mortis causa donatio.* Ultima autem voluntas est, postrema dispositio de bonis in tempus mortis. Dicitur *postrema*, seu ultima, non ordine, quasi mutari in aliam dispositionem non posset: *ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum* (l. 4. ff. de adimend. legat.), sed ultima firmitate, quia non aliter, nisi morte testatoris confirmatur: et per hoc differt ab actibus inter vivos, qui statim, non expectata morte contrahentium, firmi sunt.

Nota II. Testamenta et alias ultimas voluntates valde conformia esse rationi et juri naturali, maximè in eo puncto, quo prolihus necessaria sustentatio relinquatur; per se tamen, et quoad effectum efficacem testamenta sunt juris humani antiquissimi, et fere apud omnes gentes recepti: non verò formaliter juris naturalis (lib. 1. ff. de hæred. petit. l. 130. ff. de V. S.) Nam inspecto jure naturali, non datur voluntas, nec dominium post mortem; ergò nec dispositio in tempus mortis. Quòd ergò ultimæ voluntates sint efficaces post mortem, juri civili humano, præsertim consuetudinario tribuendum est. Ità explicantur cap. 16. hoc tit. ibi: *legitima portio jure naturæ debita, lib. fin. Cod. quor. bonor. ibi: lex ipsa naturæ, l. 43. pr. ff. de vulg. subst. l. 1. C. de SS. Eccl.*

Nota III. Testamentum quoad nomen esse testationem, seu testimonium mentis; (Grammaticorum derivationem hic non curat Imp. pr. Inst. de testam. ord.) At quoad rem testamentum est: Voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod qui post mortem suam fieri vult. Ità Modestin. l. 1. ff. qui testam. facer. Dicitur *justa*, hoc est, juri conformis, qua hæres directè instituitur. Hinc interpretes supplent, seu declarant, istam definitionem hoc modo: *testamentum est ultima voluntas directam hæredis institutionem continens*; nam directa hæredis institutio est substantiale testamenti constitutum, et distinctivum ab aliis ultimis voluntatibus, quibus hæres directè institui nequit, ut ex dicendis.

^a—Agitur de hac materia in Sexto et Clementinis h. t.—In Decreto Can. 19. et seqq. 12. q. 1. et Can. 46. et seqq. 12. q. 2. et q. 3. 5. per. tot. et Can. 4. cum seqq. 13. q. 2. et Can. 14. cum seqq. 16. q. 1.—Et in Tridentino sess. 22. c. 6. 8. et sess. 23. c. 4. de ref.—Fusius in jure civili: in Institut. lib. 2. tit. 9. et seqq. et libr. 3. tit. 1. usque ad tit. 13.—In Pandectis libr. 28. usque ad librum 38 inclusive per totum.—In Codice lib. 6. tit. 9. usque ad finem hujus libri.—Nov. 1. 2. 18. 115. c. 3. et seq. etc.

Nota IV. Jure antiquo tria fuisse genera testamentorum: quorum primum fiebat tempore pacis, *calatis comitiis*, seu convocato universo populo. Alterum fiebat tempore belli; et *Prociuctum* dicebatur, quia à procinctis ab bellum condebatur. Tertium fiebat per *æs et libram*, seu imaginariam venditionem, ubi tres concurrebant: unus, qui libram tenuit, et *libripens* vocabatur; alter qui vendebat familiam, seu bona sua; et tertius, qui emebat familiam, quinque testibus præsentibus (§. 1. Inst. de testam. ordin.) Sed hæc in desuetudinem abierunt.—Hodie testamentum dividitur in *solemne*, seu perfectum, in quo omnes solemnitates à jure præscriptæ adhibentur; et *non solemne*, seu privilegiatum, quod ex privilegio juris sustinetur absque dictis solemnitatibus.—Hæc testamenta, vel sunt *scripta*, in quibus scriptura adhibetur, quæ etiam dicuntur *clausa*, quia clauduntur, ut eorum dispositio neque testibus pateat; vel sunt *nuncupativa*, quæ viva voce fiunt, licet per accidens memoriæ, et facilioris probationis causa conscribantur.—Præterea testamenta alia sunt *publica*, quæ fiunt apud acta coram judice, vel coram Principe: alia *privata*, quæ coram privatis conduntur: alia *pagana*, quæ à non militibus: alia *militaria*, quæ à militibus conficiuntur.

His præjactis, in hac vasta materia, quæ magis utilia et necessaria per seqq. §§. resolventur.

§. I.

Qui, et qua forma condere possint Testamentum?

224. Q. 1. *Qui de bonis suis testari possint?*

R. Omnes, qui specialiter non prohibentur à natura, ut infantes et amentes; vel à jure. Nam testamentum est de genere permissorum.

Prohibentur autem in tit. In. quib. non est permiss. servi, filiofamilias, exceptis bonis castrensibus, impuberes, furiosi, prodigus juridicè, surdi, et muti; nisi ante hunc defectum litteras d' dicissent: tunc enim in scriptis testari possent, sicut cæcus viva voce, captus apud hostes, quia reputatur pro servo; si tamen ante captivitatem fecit testamentum, id sustinetur in patria sua (§. fin. ibid.) Masculi anno 14 et femina anno 12 completo, censentur puberes, et ultima dies habetur pro completa, ut de jure communi valeant testari (lib. 5. ff. qui testam. facer.) Etiam probabile est, quòd filiofamilias de peculio adventitio irregulari, cujus proprietas et ususfructus est penes filium, testari possit, per jus novum nov. 117. c. 1. §. 1. ibi: *licentiam habeant, quo modo, disponere*; ergò et per testamentum, ut insinuat lib. fin. §. 5. C. de bonis, quæ liber. Quibus juribus specialibus cedunt jura genericè prohibentia filiofamilias testari, putà de peculio adventitio regulari (princ. Inst. quibus non est; lib. penult. et ult. C. qui testam. fac. lib. 6. Cod. de bonis; quæ liber.)—2.º Prohibentur testari qui ob

crimen redduntur à jure intestabiles: ut rei criminis læsæ majestatis, vel repetundarum, vel famosi libelli, incesta matrimonia contrahentes, deportati, banniti (*lib. 20. ff. de accus. nov. 12. cap. 1.*) etc. Hodie damnati ad ultimum supplicium non fiunt servi pænæ, et consequenter testari possunt; nisi contraria vigeret consuetudo, vel eorum bona confiscarentur ob crimen (*Nov. 134. cap. fin.*)—3.º De Jure Can. prohibentur testari hæretici (*c. 13. §. credentes, de hæretic.*); quod etiam Jure Civili statuitur (*lib. 4. §. 5. et auth. credentes. Cod. de hæretic.*), quæ tamen dispositio non est trahenda ad alios excommunicatos. Item manifesti usurarii, nisi prius satisfaciant (*cap. 2 de usur. in 6.*), et hostiliter persequentes aliquem ex S. R. E. Cardinalibus (*c. 3. de penis in 6.*) Denique Clerici beneficiati de bonis, seu proventibus beneficalibus (*cap. 1. 8. 9. h. t.*); nisi adesset privilegium Apostolicum, vel consuetudo testandi ad pias causas.

225. Q. II. *An consuetudo ex bonis beneficalibus testandi ad causas profanas possit esse rationabilis et licita?*

Multi probabiliter affirmant, ut Covar. Garc. Gletle, Scamb. Schmalz. Pichler, et alii; sed cum communi antiquorum negant Abb. Tanner. Piching, Laym. Zoes, Engel, Schmier, Reiff. etc. cum quibus:

R. Negative. Prob. 1.º Jus Can. continuò resistit tali consuetudini, ut patet ex canonibus antiquis, *Can. 19. et seqq. 12. q. 1.*, et recentioribus *cap. 1. 7. 8. 9. 12. hoc tit. et alibi frequenter*; et sola consuetudo testandi ad pias causas dicitur non improbanda *cit. c. 12. h. t.*, et meritò, quia non est conveniens, ut res de altari quæsita in profanum usum relinquatur; ergò.—2.º Consuetudo, quæ gravamina et damna Ecclesiis affert, est irrationabilis et mera corruptela, per *c. 1. de consuetud.* Sed consuetudo ista affert Ecclesiis gravamina et damna; nam dominium Ecclesiarum minuit, et quod in jure earum remanere deberet, ad usum profanum transfert; imò quodammodo Ecclesiam spoliat suo jure; ergò. Unde Alex. III. In Conc. Lateran., relato *cap. 7. h. t.*, pro motivo renovatæ prohibitionis ponit indemnitàtem Ecclesiarum, ibi: *nos indemnitàtem Ecclesiarum providere volentes etc.*, quam indemnitàtem Clerici potius augere, quam minuere, aut tollere deberent, et consequenter contrà faciundo, damnificant Ecclesias; quæ consuetudo non est rationabilis.—3.º Non potest induci consuetudo rationabilis, ut Clerici in vivis bona superflua impendant in usus profanos, ut plerique adversarii admittunt; ergò multò minùs per ultimam voluntatem, cum Clericis minor sit potestas disponendi per ultimam voluntatem, quam per actum inter vivos (*c. 8. h. t.*)—4.º Contra jus naturale et justitiam non prævalet consuetudo *cap. fin. de consuet.*; sed Clerici de jure naturali, et ex justitia tenentur erogare bona superflua in pios usus, ut *tit. præced.* probavi; ergò.

Obj. I. Quod privilegio acquiritur, etiam acquiri potest consuetudine, saltèmmemoriali; sed facultas testandi acquiri potest privilegio, ut dictum titulo præcedenti, et frequenter Papa dispensat Clericis testari ad causas profanas; ergò.—II. Consuetudo ista viget in multis diœcesibus, neque ei Papa contradicit.—III. In Moravia testari possunt Clerici ad causas quascumque, dummodò tertiam partem Ecclesiæ relinquunt.—IV.

Consuetudo ista est saltèmm valida, tametsi non licita, ut docent Molina, Azor et alii, quia multa fieri prohibentur, quæ facta tenent, (*c. 16 de Regul.*)

R. *Ad I.* Major non est vera in sensu absoluto, nam Presbyter simplex ex privilegio potest conferre ordines, saltèmm minores, et confirmare; non tamen ex consuetudine etc. Quando privilegium, aut dispensatio est in iis, quæ de se sunt juris naturalis et divini, acquisitum privilegio, non est acquisibile consuetudine; ut non residere in Episcopatu, in parochia, habere duos Episcopatus etc.; obligatio autem superflua expendendi in usus pios est juris naturalis, et ex quasicontractu; ergò. Præterea dum Papa cum uno, vel altero, dispensat ex justa gravi causa, dispensatio ista ordinatur ad bonum Ecclesiæ universalis; et consequenter in piam causam; neque tantum gravamen infertur Ecclesiis: sicut dum Papa ex justa causa dispensat ad distrahendas res etiam sacras Ecclesiæ; secùs accideret in consuetudine, vi cujus omnes Clerici testarentur ad causas profanas. Denique in bullis et privilegiis, quæ hactenus extant, conceditur quidem Clericis aliquibus facultas testandi, quæ de jure non competit; sed expressè, quòd testari possint ad causas profanas, nullibi ponitur, et consequenter privilegia ista, dispensationes, cum exorbitent à jure communi, restringi debent præcisè ad facultatem testandi, non verò laxari ad causas profanas, quæ in generali concessione non veniunt, ex *reg. 81. in 6.*—Nec obstat, quòd in Constit. Julii III. *Cupientes*, dicatur: *in favorem consanguineorum et affinium, et quarumvis aliarum personarum*; nam et consanguinei isti, aliæque personæ possunt esse pauperes secundum suum statum.—*Ad II.* Consuetudo ista difficillimè probari posset; quia Clerici, licèt aliqua judicent ad casas profanas, id faciunt forsitan ex bonis patrimonialibus, aut industrialibus: imò causa, quæ nobis prima fronte apparet profana, sæpe est pia; quia personæ, quibus Clericus relinquit, occulta egestate laborant.—Nec obstat, quòd testamenta secùs facta non rescindantur: tum quia, ut dixi, sæpe non constat, an et de quibus bonis judicatum sit ad causas profanas, tum quia multa per patientiam tolerantur, quæ tamen Sedis Apostolicæ patientia non est regula honestatis et licitatis. Cum ergò totum hoc conscientiæ Clericorum relinquatur, rectè faciet omnis pius et salutis suæ memor Clericus, si bona superflua, præsertim in ultima voluntate sua, postquam favor humanus non est expectandus, in pias causas expenderit, nisi in æternitate experiri velit, an consuetudo ista rationabilis fuerit.—*Ad III.* Consuetudo Moraviæ et aliarum diœcesum, salva portione Ecclesiæ, permittit liberam testandi facultatem, sed conformiter sacris Canonibus, scilicèt, ut superflua judicentur ad causas pias; secùs consuetudo ista, tamquam causis piis inimica, reprobanda foret.—*Ad IV.* Si consuetudo ista non est licita, sed peccati nutritiva, non est rationabilis, et consequenter non prævalet juri positivo, per *c. fin. de consuet.* Insuper ex hac sententia sequitur, quòd Clericus sic testando, illicitè agat, ut fatentur Doctores isti; et cum in hoc peccato notorio moriatur, non debet sepeliri in loco sacro, per *Can. 16. quibus 13 quest. 2.*

226. Q. III. *An de jure civili incapax ad testandum, testari possit, sal-*

tēm ad pias causas? v. g. impubes pubertati proximus, prodigus, filiusfamilias de bonis adventitis etc.

Affirmant Bartol. Ricc. Engl. Pichler, Reiff. et alii, quorum sententia pia, sicubi usu recepta est, observanda erit, conformiter *lib. 1. Cod. de SS. Eccl.* Sed juri conformius:

R. Negativè: ita Clar. Tholos. Schmalz. et alii. Nam facultas ista incapibus ad testandum nullibi restituta est à jure Canonico; imò conformiter juri civili denegatur in *cap. 4. de sepultur.* in 6. ibi: *Quamvis filiusfamilias absque patris assensu sibi possit eligere sepulturam, pro anima tamen sua, præter ipsius assensum (nisi peculium castrense, aut quasi castrense, habeat) aliquid judicare non potest; ergò.*

Hæc de causa efficiente testamenti; nunc de forma.

227. Q. IV. *Quæ sit forma substantialis testamenti solemnis?*

R. Ad testamentum solemnè scriptum requiritur:—1.º Ut testator illud scribat, vel subscribat; et si scribere nescit, vel non potest, octavus testis loco ejus subscribat.—2.º Ut adsint septem testes idonei, et ad hunc actum rogati, seu invitati, quibus testator scripturam clausam exhibeat, dicendo hanc suam esse ultimam voluntatem; illi verò sua et testatoris nomina subscribant propria manu, sigillumque apponant; et si aliquis scribere nescit, alter loco ejus subscribere potest, facta mentione subscriptionis.—3.º Ut totus iste actus peragatur eodem tempore, loco et contextu sine interruptione; licet modica interruptio ob urgentem necessitatem non obsit. At si testamentum solemnè nuncupativum fiat, plus non requiritur, quàm ut testator clara voce ultimam suam voluntatem exprimat coràm septem testibus idoneis et rogatis, designando hæredem, et alia de quibus disponit. Notarius non est quidem necessarius; rectè tamen adhibetur ad erigendum instrumentum publicum super testamento facto: ita hæc omnia habeatur in celebri *l. 21. hac consultissima lege sancimus, C. h. t.*

Testes autem idonei debent esse homines liberi, mares, puberes, sanæ mentis, non muti, surdi, cæci, non ipse hæres, ne in propria causa testem agat; neque domestici, hoc est, quorum alter in alterius, vel uterque in tertii potestate existit, sicut pater in filiifamilias, et econtrà; et frater in fratris testamento, si uterque in patris potestate est, testis esse nequit. Legatarius verò cum tantum indirectè et secundarò in causa sua, directè verò et per se in causa hæredis testem agat, non repellitur à testimonio: ita hæc et alia exprimunt *§. 4. et seqq. Inst. de testam. ordin. lib. 20. et 21. 26. C. hoc tit.*—Formula subscribendi potest esse: «Ego N. testator, quòd à N. testatore audiverim in præsentì scriptura continere suam ultimam voluntatem.» Hæc ita de jure Romano, quibus solemnitatibus ferè ubique derogatum est; adeòque statuta et consuetudo cujusque loci in condendis testamentis observanda sunt,

Testamentum nuncupativum cum relatione ad schedam, v. g. quæ in scrinio, vel apud confessarium est, tunc non valet, si scheda testibus non exhibeatur; quia tunc testes non sciunt, quis sit hæres; quod tamen requiritur in nuncupativo (*l. 21. §. 2. et lib. 29. Cod. hoc tit. et lib. 21.*

ff. qui testam. fac.) At si testator in manu schedam teneat, sibi præsens, eamque legendam det testibus, perinde est, ac si viva voce testaretur; et consequenter sustinetur testamentum cum simili relatione ad schedam: quo sensu procedit *lib. 9. §. 8. ff. de hæred. instit. lib. 6. ff. de R. C. ibi: nihil referre.*—Nec obstat *lib. 77. ff. de hæred. instit.*; nam institutio hæredis cum relatione ad codicillum permittitur, cum codicillus sit scriptura solemnizata, et à periculis fraudium libera; secus est in relatione ad schedam incognitam.

4.º Si testator prius testamentum scripsit, et deinde præsentibus testibus interrogatus; an hæc sua esset voluntas? respondet saltèm his verbis: *ita est, placet* etc., valet testamentum. Si verò nec ista verba modica reponere potest; sed tantum capite annuit, testamentum est invalidum; quia testator in hoc casu similis est mortuo (*lib. 29. Cod. hoc tit.*)—Si testator testamentum non scripsit, et præsentibus testibus interrogatus plenè et articulatè respondere nequit, sed tantum capite annuit, vel solum respondet: *ita, placet*, ex communi DD. sententia, testamentum ad tales interrogationes factum est invalidum; cum de seria ejus voluntate constare non possit, nisi eam scripto exprimere posset (*l. 10. C. qui testam. facere.*)

228. Q. V. *Quæ sit solemnitas testamentorum de jure Canonico?*

R. 1.º Hoc jure plus non requiritur, nisi præsentia Parochi et duorum testium idoneorum (*cap. 10. cum esses hoc tit.*); quod jus observandum est in terris Romanæ Ecclesiæ subjectis. Neque per hanc decretalem correctæ sunt leges civiles, ut vult Fagn. Nam leges istæ, cum nullum peccatum contineant, nec solent, nec regulariter possunt corrigi à jure Canonico, sed in hac materia profana quodlibet jus in suo foro observandum est.—Vide in meis disput. civ. disput. 9. *controv. 5.*

2.º In testamento ad pias causas sufficiunt duo, vel tres testes, qui non tam ad substantiam, quàm ad probationem requiruntur (*cap. 11. relatatum h. t.*), quia bonum animæ subtilitatibus humanis impediri non debet; dummodò testes, sive mares. sive feminæ, de jure naturali capaces ad testificandum, hanc fuisse voluntatem defuncti, etiam nutibus expressam, testificentur. Et hoc jus Can. disponens circa materiam ex fine suo spirituale, servandum est etiam in foro civili, non attentis legibus, si quid contrarium statuunt, ut *lib. 13. C. de SS. Eccl.* etc.—Nec obstat quod *cap. 10. h. t.* restringatur ad territorium Papale; nam procedit de testamentis ad causas profanas; at *c. 11. cit.* procedit de testamentis ad causas pias, de quibus disponere est solius potestatis Ecclesiasticæ.

229. Q. VI. *An testamentum solitis solemnitatibus destitutum sit invalidum, non solum pro foro externo, sed etiam interno?*

R. Affirmativè: ita Clar. Covarr. Menoch. Haunold. Schmier. etc. contra Fach. Lessius, Zoes, Pichler etc. Nam leges testamentariæ justæ sunt pro foro externo, in quo testamentum solemnitatibus destitutum, est nullum *§. 7. Instit. quib. mod. testam. infirm.* ibi: *nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est; lib. 21. C. h. t. ibi: ex imperfecto* etc.; ergò leges istæ sunt etiam justæ in foro interno, cum nullibi à jure Canonico

restringantur, et de se nullam injuriam contineant; imò fraudium et deceptionum periculum avertant. Opposita tamen sententia est tuta in praxi; adeoque vi illius poterit hæres minùs solemniter institutus tandiù detinere hæreditatem, donec à judice declaretur testamenti nullitas.—Argumenta pro hac sententia generalia sunt, quæ attuli de legibus irritantibus *tit. de Constit. nu. 24.* Specialia, quæ opponuntur, non sunt ad rem, cum procedant de nullitati, vel valore testamenti in foro externo.

Hæres ab intestato, si certò scit voluntatem defuncti circa hæreditatem aut legata, tenetur eam adimplere, etsi testamentum defectu solemnitatum sit invalidum: idque pro utroque foro exequi obligatur. Ita omnes ex *lib. 16. h. t. lib. 2. et fin. Cod. de fideicom. §. fin. Inst. de fideicom. hæredit.* Nam in hoc casu, quo hæres ab intestato, cujus solius interest, confitetur voluntatem defuncti, universaliter cessat omne periculum fraudium, ad quas evitandas solemnitates præscriptæ sunt; ergò ad valorem testamenti nullis solemnitatibus est opus, sed sufficit confessio hæredis contra se ipsum facta. Quòd si talis hæres neget, se aliquid à defuncto audivisse; hæres verò scriptus, aut legatarius dicat eum præsentem fuisse et audivisse, idque aliter probare non possit, potest hæredi ab intestato deferri juramentum super eo, quod nihil à testatore audiverit (§. *fin. Inst. de fideicom. hæred.*) Si pejeret, in foro quidem externo absolvitur; at in conscientia tenetur restituere hæreditatem et legata et nisi restituere velit, non est absolvendus à confessario, cum detineat rem alienam.

230. Q. VII. *Quæ sint, et quomodo sustineantur testamenta privilegiata?*

R. 1.º Primum ex privilegiatis testamentum *parentum inter liberos*, ad quod nuncupativè conditum sufficiunt duo testes de jure naturali idonei, non tam ad substantiam, quam ad probationem. Si verò condatur in scriptis, non requiruntur testes; dummodò pater illud scribat, vel subscribat, exprimendo tempus, nomina liberorum, uncias, non cyphris, sed verbis, sive uncia sint æquales, sive inæquales: *lib. 21. §. 1. Cod. hoc tit. et nov. 107. cap. 1.*, ubi ampliatur dispositio *cit. l. 21. §. 1.* Insuper probabilius requiritur, ut pater vel mater singulis prolibus portionem relinquat titulo hæreditatis et institutionis, non verò titulo legati, aut fideicommissi, ut communis tenet contra Jason, ex *nov. 113. c. 3.*; per quam an. 541 promulgatam, corrigitur *nov. 18. et auth. novissima, C. de inoffic. testam. an. 536 promulgata.* At si liberis misceatur persona extranea pro hærede, non valet ejus institutio in tali testamento privilegiato (*lib. 21. §. 1. Cod. hoc tit. lib. fin. Cod. fam. herciscund.*); legatum verò tanquam accessorium sustinetur, etiam sine solemnitatibus ad legatum requisitis (*Auth. quod sine C. hoc tit.*)—Nec obstat *nov. 107. c. 3. ibi: propria manu scripta, dictaque coràm testibus*; nam sensus est divisivus, ut legata in testamento scripto sint scripta, et in nuncupativo dicta coràm testibus. Hoc privilegium non conceditur patri condendi testamentum inter liberos naturales et spurios, benè verò matri, respectu cujus habentur pro legitimis ad hæreditatem capiendam: *l. 2. ff. unde agnati. §. 3. In. de Scto. Orphitian.*

2.º Secundum ex privilegiatis est testamentum *militare* in actuali expeditione aut conflictu factum, ad quod plus non requiritur, nisi ut constet de voluntate testatoris militis, etiamsi quid in vagina, aut clypeo litteris sanguine suo rutilantibus adnotaverit; lapsò autem anno expirat tale testamentum (*l. 15. C. de testam. milit. l. 38. ff. eod.*) Ad testamentum militis in castris extra conflictum sufficiunt duo testes (*l. 24. ff. de militar. testam.*); in hybernis verò, seu fortalitiis necessariæ sunt ordinariæ solemnitates: *pr. In. de milit. testam.*, ubi de hac materia plura legere poteris.

3.º Tertium ex privilegiatis est testamentum *rusticorum*, et probabiliter nobilium ruri degentium; ad quod, si plures haberi non possunt, sufficiunt quinque testes, non pauciores (*l. fin. C. h. t.*)

4.º Quartum ex privilegiatis est testamentum tempore sævientis pestis conditum, ad quod sufficiunt septem testes successivè adhibendi, vel duo si pestis vehementissimè grassetur, ex communi praxi (*l. 8. C. hoc tit.*)

5.º Quintum ex privilegiatis est testamentum *judiciale*, seu *apud acta* factum, quod publica fide judicis sustinetur etiam sine testibus, si scriptum judici offeratur, vel oretenus coràm eo fiat, *l. 19. C. h. t.* Cum verò relatio talis testamenti ad acta sit actus jurisdictionis voluntariæ, fieri potest hoc testamentum extra locum judicii, v. g. in domo propria testatoris, dummodò judex, vel ejus delegatus adsit cum duobus, vel tribus assessoribus judicii, ut clarè colligitur ex *l. 19. C. de testam.* Imò ex illis verbis, *cujuscumque judicis* infertur, hoc testamentum fieri posse coràm judice aliàs incompetente, cum et hujus auctoritas cum suo consilio supplere possit defectum testium.—Nec obstat *l. 19. in fin. c. h. t.*; nam ibi requiruntur testes, non ad valorem testamenti, sed si opus est, ad probationem, quod testamentum fuerit principi oblatum, vel apud acta conditum.—Huic testamento judiciali æquivalet, imò prævalet testamentum *principi oblatum*, seu scriniis insertum (*cit. l. 19.*); cum auctoritas principis omnem defectum solemnitatum abundè suppleat, sive ei libellus testamenti offeratur, sive oretenus coràm eo fiat. Porrò, ne fraus ulla accidat, non solum tutius, sed et probabilius est, testatorem teneri personaliter offerre principi, vel judici libellum testamenti; non verò per nuncium aut litteras, cum facilè scriptura pro scriptura supponi posset. Ita colligitur ex *cit. l. 19. C. h. t.*, ubi verba diriguntur ad ipsum testatorem.

De testamentis privilegiatis ad causas pias dictum est suprà, questione III.